

ציון

העורכים: נדב נאמן, ורד נעם, שמואל פיינר, יונתן פרייס, מרים פרנקל

מזכיר המערכת: יחזקאל חובב

שנה פו • ב • תשפ"א

רבעון לחקר תולדות ישראל
החברה ההיסטורית הישראלית • ירושלים

התוכן

175	עומרי יצחק עבאדי: 'האגדה על נירון קיסר': יצירה ספרותית או תיעוד היסטורי?
191	נח חכם: האם היה 'גטו' יהודי באדפוז?
211	נילי אחיפז ועוזי ליבנר: מטמוני רצפה בבתי כנסת עתיקים
231	אסף ידידיה: צדיק או כופר: דמותו ההיסטורית של הרב יצחק בן אברהם גר (גרנבום) מאמסטרדם
263	עופר אשכנזי: זיכרון יהודי של עבר גרמני: יהודים מצלמים את גרמניה בתקופת הרייך השלישי
	ספרים ודברי ביקורת
295	חגית לבסקי: תרבות המרחצאות היהודית (על: מרים זדוף, לשנה הבאה במריינבד: העולמות האבודים של תרבות המרחצאות היהודית)
300	עודד היילברנר: חברים? זרים? אויבים? (על: Philipp Nielsen, <i>Between Heimat and Hatred: Jews and the Right in Germany, 1871–1935</i>)
305	אבי שילון: הוא היה גם נורא וגם גדול (על: יוסי גולדשטיין, בן-גוריון: ביוגרפיה)
311	חוקי שוהם: מזרח אירופה: תיבת התהודה של הזמר העברי (על: דוד אסף, שיר הוא לא רק מילים: פרקי מסע בזמר העברי)
316	מספרות המחקר
XII	תקצירים באנגלית

הוא היה גם נורא וגם גדול

מאת אבי שילון

יוסי גולדשטיין, בן-גוריון: ביוגרפיה, א-ב, אוניברסיטת בר-אילן,
רמת גן תש"ף, 1435 עמ'

לפני פחות מעשר שנים, כשקראתי את הביוגרפיה שכתב מיכאל בר זוהר על שמעון פרס,¹ תפסה את תשומת ליבי פסקה אחת קצרה. לפי המסופר, חרף היותו טרוד בפעילויות הקשורות למלחמת יום כיפור, בחר שמעון פרס, אז שר התקשורת והתחבורה, לפנות מזמנו כדי לבקר בביתו של דוד בן-גוריון בתל אביב. הסיבה הרשמית הייתה רצונו לציין, לצד קומץ מקורבים, את יום הולדתו ה-87 של 'הזקן'. ואולם, למעשה ביקש פרס לשאוב מעט עידוד מהאב המייסד של ישראל בשעתה הקשה. בספר לא נכתבו פרטים רבים על הפגישה, פרט לכך שהיא עוררה תחושות עגומות. בסיומה כתב פרס ביומנו: 'מעולם לא שנאתי יותר את הזיקנה'.² ניתן להבין מכך כי מצבו האישי של בן-גוריון, שסבל מאירוע מוחי שבו לקה סמוך למלחמה, ומהתרופות בריאותיות כללית, התמזג בטראומה הלאומית ועורר בפרס תחושות נוגות.

האנקדוטה הדרמטית הזאת הניעה אותי להעמיק בחקר שנותיו האחרונות של בן-גוריון, שנעדרו עד אז מספרות המחקר עליו כמעט באופן מוחלט. חרף העובדה שבן-גוריון פעל וכתב מאז פרש מראשות הממשלה ביוני 1963, ולמעשה ניסה לכתוב את זיכרונותיו במעין רטרוספקטיבה של חייו, הניחו מרבית החוקרים כי אין טעם לעסוק באפילוג של חייו משום ש'הזקן' כבר איבד מחשיבותו ומיכולותיו. פרט למחקר רציני אחד שכתב פרופ' זכי שלום, על מאבקו של בן-גוריון במפא"י בין השנים 1965–1967, לא ניתן היה למצוא חומר על בן-גוריון בערוב ימיו.³ כשהצעתי לראש מחלקת הביוגרפיה והעיון בהוצאת 'עם עובד', פרופ' אלי שאלתיאל, לצלול לארכיונו של 'הזקן' כדי לכתוב על העשור האחרון שלו, הוא השתומם. ממרום ניסיונו, כעורך וכביוגרף, תהה שאלתיאל מי עוד מתעניין בבן-גוריון בימינו. אנשים איבדו עניין בשנות הזוהר שלו ומדוע יקראו על שנותיו האחרונות? עובדה היא שהביוגרפיה האחרונה שנכתבה עליו, מאת מיכאל בר-זוהר, אמר, יצאה לאור לפני כארבעים שנה.⁴

רק בחלוף שנת מחקר בארכיונו, כשהצגתי לפני שאלתיאל חלקים ממאות העמודים, המכתבים

- 1 מיכאל בר-זוהר, כעוף החול: שמעון פרס – הביוגרפיה, תל-אביב תשס"ו.
- 2 יומנו של שמעון פרס, 14 באוקטובר 1973. מצוטט אצל אבי שילון, בן-גוריון: אפילוג, תל-אביב תשע"ג, עמ' 37.
- 3 זכי שלום, כאש בעצמותיו: דוד בן-גוריון ומאבקו על דמות המדינה, 1963–1967, ירושלים ושדה-בוקר תשס"ד.
- 4 מיכאל בר זוהר, בן-גוריון, א-ג, תל-אביב תשל"ו.

[ציון – רבעון לחקר תולדות ישראל, שנה פו (תשפ"א)]

והמאמרים שכתב בן-גוריון ולא זכו למחקר ולניתוח, ולאחר שהבאתי המלצה לעסוק בשנים אלה מפרופ' זאב צחור ז"ל, שהגדיר תקופה זו בחיי בן-גוריון 'אריה בחורף', הוא נתן לי אור ירוק לכתוב. עד כדי כך נחשב בן-גוריון דמות לא רלוונטית על מדף הספרים רק לפני כעשור. והנה, מאז יצא ספרי לאור, בשלהי 2013, התברר כי הוא היה סנונית ראשונה, שבישרה על תחייה מחקרית וציבורית בענייניו של האב המייסד. בזמן שעסקתי בכתיבה שקדו גם חוקרים אחרים על ספרים שבמרכזם עומד בן-גוריון: אניטה שפירא פרסמה ב-2015 ביוגרפיה קצרה, 'בן-גוריון: דיוקנו של מנהיג', שראתה אור גם ב'עם עובד' וגם באנגלית בסדרת 'גדולי העם היהודי' של אוניברסיטת ייל; ארי בראל פרסם ב-2014 את 'מלך-מהנדס: בן-גוריון, מדע ובינוי אומה' (הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון), ספר שעוסק ביחסו של בן-גוריון למפעלים מדעיים ובהשפעתו על בניין ישראל המודרנית; הוצאת 'ידיעות' הוציאה גרסה מחודשת של הביוגרפיה שכתב מיכאל בר זוהר, 'בן-גוריון, הביוגרפיה'; תום שגב פרסם לפני שנתיים עוד ביוגרפיה מקיפה, מרתקת וחדשה, 'בן-גוריון, מדינה בכל מחיר' (הוצאת כתר); בהשראת ספרי נוצר סרט דוקומנטרי, 'בן-גוריון: אפילוג', והוא זימן עשרות אלפים לבתי הקולנוע והקרן גם בערוצי הטלוויזיה; ואיני כולל ברשימה זו מאמרים וכתבות בעיתונות. כעת מצטרף לרשימה ספרו של פרופ' יוסי גולדשטיין 'בן-גוריון: ביוגרפיה'.⁵

עוד לפני שנדון בספר עצמו, מעניין לברר מה פשר ההתעניינות המחודשת באב המייסד בשנים האחרונות: כיצד קרה שבתוך פחות מעשור שב בן-גוריון לרתק את החוקרים וגם הצליח לפרנס הוצאות ספרים ובעלי אולמות קולנוע? האם דווקא על רקע משבר המנהיגות הנוכחי נוצר עניין מחודש בראש הממשלה הראשון (אכן גל הספרים יצא לאור במקביל לכהונתו של בנימין נתניהו – האם השיבה אל האב המייסד היא 'המרד האקדמי השקט' בימי שלטונו)? האם זו עדות שישראל התבגרה דיה כדי לשוב ולדון באב המייסד שלה, או שישראל עוברת משבר זהות שמעודד את הרצון לשוב אל המקורות? ובכלל, אולי מדובר בגל השלישי – אם להיצמד לגישה ההגליאנית: תזה, אנטיתזה וסינתזה – בשלבי הכתיבה עליו? כלומר, בראשית הייתה התזה, שעליה אמונים כותבים כמו שבתי טבת ובר-זוהר, שהציגו בעיקר את הישגיו; עם עידן ההיסטוריונים החדשים, בין שלהי שנות השמונים לשנת אלפיים, נוצרה האנטי-תזה, שביקשה לבחון ולפרק את המיתוסים שביקש בן-גוריון להנחיל ואף לחשוף את מחדליו; ועתה אנו נמצאים בשלב הסינתזה, שבו בן-גוריון זוכה למבט ביקורתי, אך גם מיושב ואמפטי יותר, מאשר בשלב הקודם. נדמה לי שהתשובה מחייבת לכלול את כל האפשרויות האלה, ואולי נוספות, יחדיו.

ונשוב אל ספרו של גולדשטיין. ספר זה שונה מיתר הפרסומים על בן-גוריון בשנים האחרונות. ראשית, הוא עצום בהיקפו: הוא כולל שני כרכים – הראשון 'כיבוש ההנהגה' והשני 'המנהיג: עלייתו ושקיעתו' – הכוללים יחדיו כמעט אלף חמש מאות עמודים. שנית, הוא יצא לאור בהוצאת אוניברסיטת בר-אילן, שפניה פחות למכירות מסחריות. שלישית, ואולי החשוב מכול: בניגוד לקודמיו, גולדשטיין ביקש פחות לחדש או לחשוף גילויים ארכיוניים. הוא ניסה לכתוב מחדש את קורות חייו של גיבורו, תוך כדי שימוש במתודולוגיית חקירה היסטורית קלאסית של שימוש מרשים במחקרים שעמדו לרשותו, ופנייה מחודשת לארכיונים הציוניים. התוצאה היא

5 יוסי גולדשטיין, בן-גוריון: ביוגרפיה, א-ב, רמת גן תש"ף.

הספר 'בן-גוריון: ביוגרפיה', שמציע את סיפור חייו מאז נולד בשנת 1886 בפלונסק ועד פטירתו בישראל בדצמבר 1973. הביוגרפיה כוללת אפוא כמעט מאה שלמה, שבמהלכה התגבש הרעיון הציוני לכדי מדינת ישראל, ובאופן טבעי למפעל מעין זה, ומעצם מעמדו של בן-גוריון, הספר עוסק במגוון רחב של אירועים וצמתים בעלי חשיבות להיסטוריה הציונית.

מבחינת הרקע ההיסטורי גולדשטיין מגיש את סיפור חייו של בן-גוריון מתוך פרספקטיבה ציונית, אם כי ביקורתית, ונמנע מתאוריות אופנתיות, שיכלו למקם את הרקע ההיסטורי בהקשר פוסט-קולוניאלי או בהקשר אחר של המעשה הציוני.

בכל הנוגע לגיבור המחקר, וכדי למקד את מחקרו, גולדשטיין הציב לעצמו מעין שאלת מחקר כללית: האם אכן מדובר בגדול 'המנהיגים שקמו לעם היהודי בעת החדשה' (עמ' 7)? בסיכומו של דבר הוא משיב על כך תשובה נחרצת: בן-גוריון 'היה גדול המדינאים היהודיים מאז ומעולם' (עמ' 1328).

ואולם, המעמיק בספר יתקשה להשתכנע בקלות מקביעה זו. לאורך ספרו מונה גולדשטיין טעויות רבות שלטעמו בן-גוריון טעה בהן, ונציין את העיקריות שבהן: הערכתו כי האימפריה העות'מאנית תנצח במלחמת העולם הראשונה, ומכך שאיפתו הידועה להתעת'מן; הנחתו, בשנות הארבעים, כי הבריטים יסרבו לעזוב את הארץ, שהתבררה כמוטעית; הוראתו לאנשי הפלמ"ח לפתוח באש על אוניית הנשק 'אלטלנה' שהביא האצ"ל מצרפת ביוני 1948, שהעצימה לדעתו את העימות ואת הקרע בין ימין לשמאל בישראל, עימות שהדיו ניכרים גם בימינו; קביעתו כי תקופת הצנע תסתיים מהר אף שהיא נמשכה שלוש שנים ואימה למוטט את הכלכלה ואת החברה; וחששותיו ואוהרותיו כי מלחמת ששת הימים תסתיים באסון לישראל.

זאת ועוד, הוא מתאר את בן-גוריון כפוליטיקאי חסר עכבות, שידע להקים ולמזג מסגרות פוליטיות שונות, וכן לפרקן ולקרוא עליהן תיגר בעת הצורך, לא תמיד מתוך שיקולים ענייניים. לטענת גולדשטיין – שכתב לפני כן ביוגרפיה מעניינת ואוהדת על אשכול⁶ – דפוס הפעולה הפוליטי של בן-גוריון הגיע לשיאו השלילי ב-1965, כשהקים את רפ"י, שנועדה להחליש את מפא"י ולגרום להדחתו של אשכול, אותו אשכול שבן-גוריון פעל למנות ליורשו עם פרישתו בשנת 1963. אף שבן-גוריון העלה טענות עקרוניות נגד מפא"י ואשכול, ובהן ההתעלמות מן הצורך בחקירה משפטית ראויה של 'הפרשה', גולדשטיין סבור כי המניע של בן-גוריון נבע מ'אובססיה' (עמ' 1201). הוא מטיב לאפיין, למשל, את שלל איומיו של בן-גוריון בהתפטרות לאורך דרכו הפוליטית ככלי ייחודי להשגת מטרותיו, אף שמעולם לא התכוון להתפטר; כמו כן הוא מציין את נכונותו של בן-גוריון לפגוע בשותפיו לדרך כשסבר שהדבר נחוץ למימוש מטרותיו. בגישה זו תולה גולדשטיין את חיסול הקריירה הפוליטית של חיים ויצמן ושל משה שרת, שניים מן המנהיגים היותר מבריקים בורם הציוני המרכזי.

גם כאדם אין הוא מצייר את דיוקנו של בן-גוריון כהגון או לבבי מדי. לאורך הספר שזורות דוגמאות רבות לכך שהתייחס בקרירות לבני משפחתו ולא נרתע מלבגוד באשתו עם נשים אחרות לאורך השנים. בן-גוריון של גולדשטיין הוא אדם ומנהיג נטול מעצורים, שבמקרים רבים קידש את המטרה על פני האמצעים.

גולדשטיין אינו הראשון שמציג כך את בן-גוריון והביוגרפיה החדשה של תום שגב מעלה תחושה דומה. ואולם, לפי התזה העיקרית של גולדשטיין, בדיוק אותן תכונות שניתן לתארן כשליליות (עקשנות, שאפתנות ותכסיסנות) הן שהפכוהו – מפרספקטיבה של ישראל בעשור השמיני לקיומה – למדינאי שאין שני לו בגיוס היישוב למאבק לעצמאות ובהובלת המדינה בשנותיה המעצבות. גולדשטיין מסכם בקובעו: 'הוא ידע להחליט ולהשליט מרותו. כאשר עשה כן, עמד על שלו גם אם ההתנגדות היתה דרמטית. יתרה מזאת, הוא לא נרתע מקבלת החלטות קשות גם כשידע שתוצאותיהן יכולות להיות נוראיות' (עמ' 1328). מעניין כי בספרו של שגב נמצא ציטוט של בן-גוריון עצמו (שנעדר מספרו של גולדשטיין), המודה כי התכונות שעושות אדם למדינאי ולמנהיג מוצלח טמונות ב'נכונותו לשלם את מחיר הניצחון', כולל בדם.⁷

מה הן אותן החלטות אמיצות שתוצאותיהן יכלו להיות נוראיות אך מנהיג מסוגו של בן-גוריון היה מסוגל לקבל? גולדשטיין מציין, בראש ובראשונה, את הנהגתו בתקופת המעבר מהיישוב למדינה ובמלחמת העצמאות. גולדשטיין סבור כי לזכותו של בן-גוריון עמדה הכרתו 'מזה זמן רב (=מאז תום מלחמת העולם השנייה) כי הכרות העצמאות היא רק עניין של עיתוי' (עמ' 679).

בשל כך יכול היה להורות למפקדי 'ההגנה' להתכונן מבעוד מועד למלחמה שתפתח בעקבות הכרות העצמאות, להתארגן לקראת פלישת צבאות ערב, ובמקביל להכין את מוסדות היישוב לתפקד במסגרת מדינית עצמאית. גולדשטיין מציג פרטים רבים על האופן שבו הוביל בן-גוריון את מהלכי הקרבות, ואף שהוא מצביע גם על נטייתו המוגזמת להתערב בנושאים טקטיים, ובכלל זה להורות על מהלכים שגויים (כמו התעקשותו על ניסיונות מיותרים לכיבוש לטרון, קרבות שגבו קורבנות רבים, ובהם ניצולי שואה שנשלחו להילחם מיד עם עלייתם ארצה) – הוא מציג יפה את האופן המרתק שבו השכיל בן-גוריון לכוון את צה"ל, בשלל מובנים: רכש, ציוד, תורות לחימה, הטמעת המחותרות השונות בתוכו, הכנת תשתית לחיל הים והאוויר, וחינוך הפיקוד הבכיר לקבלת מרות (עמ' 654–655). תוך כדי כך דאג בן-גוריון לייסודה של ישראל כמדינה דמוקרטית, אף שגולדשטיין מכיר בכך שהייתה זו דמוקרטיה מוגבלת בכל הנוגע ליחס לאזרחים הערבים ולזרמים הפוליטיים שבן-גוריון הדיר מן הקונצנזוס הפוליטי כמו חרות ומק"י.

יחסו של בן-גוריון לפלסטינים, ובכלל זה למעשי גירוש ולסוגיית הפליטות שנוצרה בעקבות המלחמה, מתואר אצל גולדשטיין באופן שאינו עקבי. הוא כותב כי בן-גוריון 'מעולם לא נתן פקודה לגרש פלסטינים מבתיהם' (עמ' 742) ובאותו העמוד גם מציין שהיה מודע להוראות 'לטיהור מהיר ומיידית של השטחים הכבושים מכל האלמנטים העויינים', וכי הסכים עם קביעתה של ועדת הטרנספר שהקים כי הפליטים הם בבחינת 'גיס חמישי' (שם). בעמוד שלאחר מכן גולדשטיין מדגיש כי בניגוד לאופן שבו נטמעה השקפת בן-גוריון בזיכרון הקולקטיבי, הרי שלאחר המלחמה הוא 'לא דחה מיד' את זכות השיבה של הפלסטינים. אכן, בן-גוריון הביע עמדות שונות בנושא (כמו בנושאים אחרים), אבל כהיסטוריון המנתח את יחסו של בן-גוריון מפרספקטיבה מאוחרת, ניתן היה לקוות שגולדשטיין יסיק מסקנה נחרצת יותר בשאלת אחריותו ועמדתו של ראש הממשלה הראשון ביחס למעשי הגירוש, מעבר לתיאור עובדתי ולהבאת ציטוטים. בכלל, לעיתים

7 Tom Segev, *A State at Any Cost: The Life of David Ben-Gurion*, translated by Haim Watzman, London 2019, p. 246

עולה מן הספר התחושה כי גם גולדשטיין העדיף לסקור כמה שיותר פרטים על חשבון גיבושם לתזה מובהקת, בדומה לכרכים שפרסם שבתי טבת על בן-גוריון.

מכל מקום, גולדשטיין כולל במסגרת החלטותיו האמיצות של בן-גוריון את הכרעתו לתמוך בעלייה לא סלקטיבית לישראל, גם במחיר הכבדת הנטל הכלכלי על המדינה והחברה. הוא גם מדגיש את המשמעות הכבירה שנודעה להחלטתו לפתוח במלחמת סיני ב-1956, שהייתה לה השפעה על ביסוסו של צה"ל כצבא חזק ומתקדם בעל יוקרה בין-לאומית ועל מעמדה של ישראל במזרח התיכון, אף שנאלץ להורות לצה"ל לסגת מן השטחים שנכבשו בסיני וברצועת עזה, בלחץ ארצות הברית וברית המועצות. מנגד, גולדשטיין ממעיט בערך 'הברית הפריפריאלית' שכוונן בן-גוריון בשנות החמישים עם תורכיה, איראן ואתיופיה, וקובע שהיא נבעה במידה רבה מאינטרס אמריקני והייתה לה השפעה פחותה מן המקובל על יחסי החוץ של ישראל.

אין ספק שהמחבר תיאר היטב את התחנות השונות בחיי בן-גוריון. ואולם חסר בספר, לטעמי, ניתוח מעמיק של טקסטים אידאולוגיים שכתב בן-גוריון, המפורזים בעיקר בסדרת כרכי 'חוון ודרך' ו'במערכה'. העובדה שהמחבר התעניין פחות בטיעוניו הרעיוניים של בן-גוריון מעצימה את המקום שתופסים בספר מאבקיו בעלי האופי הפוליטי או האישי, אך פוגמת ביכולת להתרשם מבן-גוריון כאינטלקטואל או כבעל השקפת עולם סדורה. כך, למשל, התנגדותו של בן-גוריון לכינון חוקה לא נבעה רק מן היחסים בין השדה הפוליטי למשפטי אלא גם מתפיסתו העקרונית בדבר עליונות המערכת הפוליטית על זו המשפטית, ומן הטענה כי מתן אפשרות לשופטי בית המשפט העליון לפרש את החוקה רק תפגע בעוצמת החוק היבש. זהו נושא רלוונטי לחברה הישראלית אף בימינו, וכדאי היה להרחיב בו יותר, על בסיס כתביו ומאמריו של בן-גוריון.⁸

הנטייה להתעלם מן המהות הרעיונית שמאחורי הפעילות הפוליטית של בן-גוריון מותירה לא שלם את הדיון על האוריינטציה העות'מאנית השגויה שמייחס גולדשטיין לבן-גוריון. גולדשטיין טוען כי בן-גוריון לא העריך נכונה את זהות המנצחים במלחמת העולם הראשונה ולכן הימר על תורכיה. בספרו של דימיטרי שומסקי,⁹ שמנתח את הטקסטים המוקדמים שכתב בן-גוריון בשאלת המדינה היהודית, עולה הטענה שבן-גוריון העדיף, כעיקרון מוסרי-לאומי, קהילה לאומית אוטונומית על פני אימפריה, ולא אימץ את האוריינטציה העות'מאנית רק משום שדגל בטקטיקה ציונית ששאפה 'ללכת עם החזקים'. נבירה עמוקה יותר בטקסטים שכתב בן-גוריון, ולא רק בפעולותיו, הייתה מסייעת להתמודד גם עם טענתו המעניינת של שומסקי.

ודוגמה נוספת: בעמ' 100-101 מתייחס גולדשטיין לספר שכתב בן-גוריון עם יצחק בן-צבי בשנת 1918: 'ארץ ישראל בעבר ובהווה'. בספר זה מציע בן-גוריון את תפיסתו ביחס לגבולות ארץ ישראל, ולדידו היא אמורה הייתה להשתרע בדרום עד אל-עריש שבחצי האי סיני; לכלול בצפון את נהר הליטני שבדרום לבנון; ובמזרח לכלול את הגדה המערבית והמזרחית. אוינם, בשל הנסיבות ההיסטוריות שהתפתחו מאז 1918 שינה בן-גוריון את שאיפתו הטריטוריאלית, אך העובדה שעם השנים, במלחמותיה השונות, כבשה ישראל חלקים נרחבים התואמים את המפה

8 ראו למשל: דוד בן-גוריון, 'חוקה או חוקים', חוון ודרך, ב, תל-אביב תשי"ח, עמ' 135-157.

9 ראו: Dimitry Shumsky, *Beyond the Nation-State: The Zionist Political Imagination from Pinsker to Ben-Gurion*, New Haven 2018

המקורית ששרטט בן-גוריון למפעל הציוני מחייבת, לטעמי, הרהור היסטורי. זאת ועוד, בספרו של גולדשטיין חסר דיון בספר הנזכר ובטענות של בן-גוריון המובאות בו, וחבל שהוא מסתפק בדפוסי עבודתו ובהצלחתו של הספר בלבד.

זאת ועוד, המחבר מרבה לעסוק ברומנים שהיו לבן-גוריון. יהיו מי שימצאו בכך עניין ויהיו מי שיראו בכך דיון 'צהוב'. לטעמי האנקדוטות מעניינות, גם אם המחבר מייחס לרומנים שניהל 'הזקן' משמעות עמוקה מדי, בקושרו לעיתים קרובות את הנסיעות המדיניות לחו"ל בשיקולים רומנטיים.

ככלל, ניכר כי גולדשטיין ביקש לערער גם מקצת מן המיתוסים האישיים שנקשרו בבן-גוריון. מצד אחד יש להעריך את גישתו האמיצה, ומצד שני נראה כי לעיתים הוא מרחיק לכת בקביעותיו. כך, למשל, בעמוד 1011 מציין המחבר טענה רדיקלית לעומת חוקרים אחרים, ולפיה בן-גוריון לא קרא לעומק את הספרים שרכש אלא 'דפדף, פה ושם קרא'. טענה זו חוזרת על עצמה, ובמקום אחר המחבר מנמק את טענתו בסברה שאין זה מן ההיגיון שהיה לו פנאי לקרוא את הספרים שהתהדר בקריאתם. ייתכן שיש מן ההגזמה במספרם הרב של הספרים שקרא בן-גוריון; ועם זאת, טענת המחבר אינה מתיישבת עם העובדה שבן-גוריון גם כתב הרבה מאוד, בנושאים שונים, ובכלל זה יומן שבו רשם דברים מדי יום ביומו, וכל זה תוך כדי פועלו הפוליטי – הישג חריג לבן אנוש. כלומר, ייתכן שכפי שהיה מסוגל לכתוב כל כך הרבה, כך היה מסוגל גם לקרוא ספרים רבים.

בסיכומו של דבר, מדובר בספר חשוב, מעניין, המספק לקוראיו חוויית קריאה מהנה. וגם אם מפאת אורכו הוא לא יזכה להצלחה מסחררת בקרב קהל הקוראים – הוא בהחלט ישמש מצע ראוי לדורות הבאים של החוקרים, שסביר שיוסיפו להתעניין בדמותו המרתקת והייחודית של ראש הממשלה הראשון.

CONTENTS

- 175 Omri Y. Abadi: 'The Legend of the Emperor Nero's Campaign against Jerusalem' – A Literary Creation or an Historical Account?
- 191 Noah Hacham: Was There a Jewish 'Ghetto' in Edfu?
- 211 Nili Ahipaz and Uzi Leibner: Floor Deposits in Ancient Synagogues
- 231 Asaf Yedidya: A Righteous Rabbi or a Hypocritical Heretic: The Historical Persona of Rabbi Isaac Ger (Graanboom) of Amsterdam
- 263 Ofer Ashkenazi: Jewish Memory of a German Past: How Jews Photographed the Third Reich

Books and Reviews

- 295 Hagit Lavsky: The Jewish Spa Culture (on: Mirjam Triendl-Zadoff, *Next Year in Marienbad: The Lost Worlds of Jewish Spa Culture*)
- 300 Oded Heilbronner: Friends? Strangers? Enemies? (on: Philipp Nielsen, *Between Heimat and Hatred: Jews and the Right in Germany, 1871–1935*)
- 305 Avi Shilon: He Was Awful – But He Was Great, Too (on: Yossi Goldstein, *Ben Gurion: Biography*)
- 311 Hizky Shoham: Eastern Europe: The Sound Box of the Hebrew Song (on: David Assaf, *Song is More than Words: Chapters in the History of the Hebrew Song*)
- 316 Research
- XII Summaries

ZION

Editors:

SHMUEL FEINER, MIRIAM FRENKEL,
NADAV NA'AMAN, VERED NOAM, JONATHAN J. PRICE

Editorial Secretary:

YEHEZKEL HOVAV

VOLUME LXXXVI • 2 • 2021

A QUARTERLY FOR RESEARCH IN JEWISH HISTORY
THE HISTORICAL SOCIETY OF ISRAEL • JERUSALEM